

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР**

мавзусидаги

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

ТЎПЛАМИ

Бухоро, 2021 йил 19-20 ноябрь

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 2 мартдаги 78-ф сонли фармойиши билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида 2021 йилда халқаро ва республика миқёсида ўтказиладиган илмий ва илмий-техник анжуманлар режаси”да белгиланган тадбирлар ижросини таъминлаш мақсадида 2021 йил 19-20 ноябрь кунлари “Тупроқ унумдорлиги ва қишлоқ хўжалиги экинлар ҳосилдорлигини оширишнинг замонавий-инновацион технологиялари, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция ўтказилмоқда.

Республика илмий-амалий анжуман тўпламида Тупроқ унумдорлиги ва қишлоқ хўжалиги экинлар ҳосилдорлигини оширишнинг замонавий-инновацион технологиялари, қишлоқ хўжалик экинларини янги ва истиқболли навларини яратиш, ҳосилдорлиги ва сифатини яхшилайдиган замонавий инновацион технологияларни тупроқ унумдорлиги ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш ҳамда илғор тажрибаларини қишлоқ хўжалик соҳасида оммалаштиришга бағишланган маърузалар ўз аксини топган.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Таҳририят ҳайъати: О.Х.Ҳамидов, О.С.Қаҳҳоров, Г.Т.Зарипов, Ҳ.Т.Артикова,
Ф.Х.Жумаев, Р.Юнусов, О.Б.Шарипов, Ш.Ш.Нафетдинов, Ш.Х.Тўхтаев,
С.М.Назарова, А.А.Илясов, Ҳ.Ҳ.Салимова

Мазкур тўпламга киритилган мақолалар ва маъруза тезисларининг мазмуни, ундаги статистик маълумотлар, меъёрий ҳужжатлар, саналарнинг тўғрилигига ҳамда танқидий фикр-мулоҳазаларга муаллифнинг ўзлари масъулдирлар.

hosil ortsa-da, lekin uning hosildorligi oshmaydi. Mana shu xususiyatlari bilan intensiv qishloq xo'jaligining aksi hisoblanadi.

Intensiv qishloq xo'jaligi deb qishloq xo'jaligi unumdorligini oshirish uchun qo'shimcha mablag' va mehnat sarf qilish asosida ekin maydonlari hosildorligi va chorva mollari mahsulдорligini oshirish hisobiga ko'p hosil va ko'p mahsulot yetishtirishga aytiladi.

Intensiv qishloq xo'jaligi fan-texnika yutuqlariga, ilg'or texnika va texnologiyalarga, avtomatlashtirish, elektrlashtirish, mexanizatsiyalash, kimyolashtirish, irrigatsiya va melioratsiya, infrastrukturaga asoslanadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda qishloq xo'jaligini intensiv rivojlantirishda ilg'or texnika va texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Ular yalpi mahsulotni ko'paytiradi, sifati va hosildorligini oshiradi, sarflangan mablag' va mehnatni qisqartiradi. Respublikamiz hududida sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanish uchun meliorativ tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirish, almashlab ekishni yo'lga qo'yish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев М., Максудов А. Тупроқшунослик асослари ва тупроқлар географияси. 1991.
2. Назаров И.Қ. Тупроқлар географияси. Бухоро, 2006. 72 б.
3. Турсунов Л. Тупроқ физикаси. Тошкент, "Меҳнат", 1988. 224 б.

BUXORO VILOYATI SHAROITIDA DUKKAKLI EKINLARNI TUPROQ UNUMDORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI VA O'RNI.

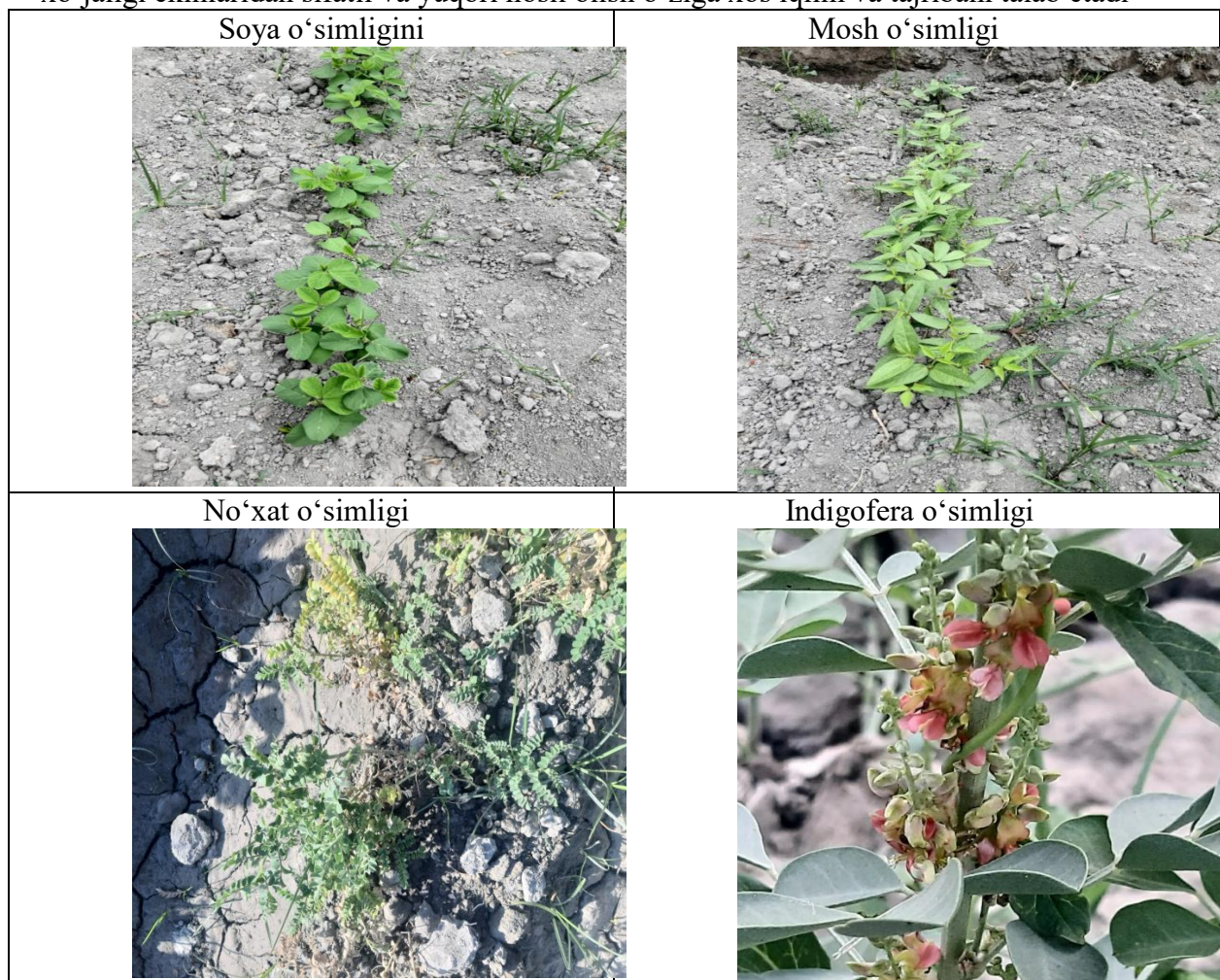
F.H.Jumayev, Z.Atayeva, A.Narzullayev, I.Fozilov, S.A.Hojiyev

Buxoro davlat universiteti

Qishloq xo'jaligi sohasida muhim bo'lgan masala va muammolardan biri bu ekin yerlari unumdorligini saqlash va oshirib borish orqali qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori hosil va sifatli ekologik toza mahsulot olishdir. Qishloq xo'jaligida ekinlardan yuqori va sifatli hosil olish va mehnat unumdorligini oshirish dehqonchilik madaniyatiga bog'liqdir. Tuproq unumdorligi dehqonchilik madaniyatiga qarab o'zgarib turadi. Dehqonchilik madaniyati qanchalik yuqori bo'lsa, tuproq unumdorligi ham oshib boraveradi, aksincha tuproqqa beparvolarcha munosabatda bo'lish, dehqonchilikda zamonaviy bo'lmagan usullarni qo'llash tuproq unumdorligini pasayishiga olib keladi [1].

Dunyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirishdagi asosiy masala tuproq unumdorligini saqlash va oshirish bo'lib, mazkur masala bo'yicha muntazam ravishda ilmiy-tadqiqot ishlari olimlar tomonidan olib borilmoqda. Masalan, moshning ildizida joylashgan tuganak bakteriyalar yordamida har gektariga 50-100 kg gacha atmosferadagi azotni to'playdi. To'plangan azotning ko'p qismi hosil bilan chiqib ketadi, 25-40 % ang'iz qoldiqlari bilan organik modda holda tuproqda qoladi. Dukkakli-don ekinlar takroriy ekin sifatida ekilganda o'suv davri davomida o'zini azot bilan ta'minlabgina qolmay, ildizida 90-100 kg gacha sof azot qoldirishi bilan birga tuproqdagi mikroorganizmlarning yashashi uchun qulay sharoit ham yaratadi [2]. Xuddi shunday izlanishlar A.Ro'ziev 2001 y., A.Raximov 2004 y., B.Xoliqov 2007y. va boshqalar tomonidan ham amalga oshirilgan. Tuproqning meliorativ holatini yaxshilash, ekinlardan yuqori hosil olish uchun g'o'za, bug'doy ekinlari sabzavot, kartoshka, don hamda dukkakli-don ekinlari bilan intensiv ravishda almashlab ekiladi. Respublikada sug'oriladigan yerlardan yil davomida samarali foydalanish maqsadida, xususan aholini oziq-ovqat va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini to'la qondirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ishlab chiqarish 4 sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, paxta va boshqali don ekiladigan maydonlarni qisqartirish, bo'shagan erlarga kartoshka, sabzavot, ozuqa va o'simlik moyi olinadigan ekinlarni ekishga alohida e'tibor qaratilishi zarurligi ta'kidlab o'tilgan [3,4,5].

Buxoro viloyati sharoitida, ya'ni har xil darajada sho'rlangan tuproq sharoitida qishloq xo'jaligi ekinlaridan sifatli va yuqori hosil olish o'ziga xos iqlim va tajribani talab etadi

Shu munosabat bilan Buxoro davlat universiteti olimlari F.Jumaev va boshqalar (2019, 2020 yy.) o'z o'quv ilmiy dala tajriba xo'jaliklarida qator yillardan beri dukkakli ekinlardan soya, mosh, no'xat va indigofera o'simliklarini ekib, belgilangan agrotexnik tadbirlar asosida parvarish qilib, bu ekinlarni tuproq xossa xususiyatlarini yaxshilash va unumdorligini saqlash hamda oshirish, shuningdek ulardan keyin ekiladigan ekinlarni hosildorligiga ta'sirini har tomonlama o'rganib kelinmoqda. Buxoro sharoitida F.Jumaev rahbarligida magistr va talabalar bilan hamkorlikda olib borilayotgan ilmiy ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdagi har xil darajada sho'rlangan tuproqlarda asosiy maydonlarda erta bahorda soya va indigofera ekinlarini ekish yaxshi samara berishini, ertangi sabzovot, kartoshka va g'alladan bo'shagan maydonlarda esa takroriy ekin sifatida mosh o'simligini ekish tuproq xossa va xususiyatlariga hamda unumdorligiga ijobiy ta'sir etishi ayniqsa bu ekinlardan keyin keyingi yilda shu kontur yoki maydonlarda g'o'zani ekish har gektar maydonga qo'shimcha 3-5 sentner hosil olish mumkinligini ko'rsatdi. Bu olingan ma'lumotlar asosida fermer xo'jaliklariga kerakli va foydali tavsiyanomalar ishlab chiqib taqdim etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Jumayev F.H., Hikmatova YU. Erdan samarali foydalanish va tuproq unumdorligini oshirishda soyaning o'rni. J.Agroprotsessing. 2019 y. № 5. 35—39 bet.

2.Jumayev F.H., Atayeva Z.A. Har xil darajada sho'rlangan tuproqlarda "Indigofera tinctoria L." o'simligini parvarishlash va uni tuproq unumdorligini yaxshilashdagi o'rni// Buxoro viloyatini innovatsion rivojlantirish-muammo va yechimlar mavzusidagi konferensiya (31 yanvar 2020) –Buxoro.

3. Ro'ziev A.E. Sug'oriladigan sharoitda takroriy ekin sifatida qo'shib ekilgan makkajo'xori va soyaning hosildorligi. // Qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi ilmiy darajasiga da'vogarlik dissertatsiyasi. Toshkent-2001. 124.b.

4. Raximov A. Tipik bo'z tuproqlar sharoitida kuzgi bug'doydan so'ng takroriy ekinlar ekish va mahalliy o'g'itlar qo'llashni tuproq unumdorligi hamda ekinlar hosildorligiga ta'siri. // q.x.f.n. diss. avtoreferati. Toshkent-2004.21.b.

5. Xalikov B.M. O'zbekistonning sug'oriladigan hududlarida g'o'za va g'o'za majmuidagi ekinlarni qisqa rotatsiyada almashlab ekishda tuproq unumdorligini saqlash va oshirishning ilmiyamaliy asoslari: q.x.f.d avtoreferati. Toshkent, 2007, 42.b.

ЖИЗЗАХ ЧЎЛИ ШЎРЛАНГАН ТУПРОҚЛАРИНИНГ АГРОМЕЛИОРАТИВ ХОЛАТИ ВА УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ТАДБИРЛАРИ

З.Абдушукурова¹, С.Сидиқов¹, Н.Ташметова¹, Ш.Нафетдинов²

Мирзо улугбек номидаги ўзбекистон миллий университети¹

Бухоро давлат университети²

Республикаимиз қишлоқ хўжалигида чўл минтақасида тарқалган суғориладиган тупроқлар катта салоҳиятга эга. Шу нуқтаи назардан, жадал ривожланган деҳқончилик шароитида уларни сақлаш ва муҳофаза қилиш, ишлаб чиқариш қобилияти ва унумдорлигини ошириш, мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган чора-тадбирлар тизимини яратиш ҳозирги кунда ўз ечимини кутаётган энг муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Айниқса, ушбу ҳудуддаги ирригация тармоқларининг бугунги кунга келиб талаб даражасида эмаслиги, тупроқ унумдорлигини пасайиб кетганлиги, етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг салмоғи ва сифатига бўлган эҳтиёж юқорилиги эътиборга олинса, ушбу йўналишда тадқиқотлар олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Маълумки, табиий-географик шароити бўйича жуда хилма-хил бўлган чўл ҳудудида тупроқ ҳосил бўлиши жуда мураккаб жараён дир. Ушбу жараён литосфера, атмосфера ва тирик мавжудотлар орасидаги муносабат, моддалар ва энергия алмашинуви, инсон фаолияти, юритилаётган деҳқончилик маданияти ва тизими билан бевосита боғлиқ дир. Бугунги кунга келиб чўл минтақаси тупроқларининг инсон хўжалик фаолияти таъсирида чуқур ўзгаришларга учраганлиги кузатилмоқда. Бунинг натижасида у ёки бу даражада маданийлашган тупроқ типлари пайдо бўлмоқда. Мелиоратив ҳолати ноқулай бўлган ана шундай ҳудудлардан бири Жиззах чўли ҳисобланади.

Жиззах чўли суғориладиган тупроқларининг бугунги кундаги мелиоратив ҳолатини батафсил ўрганиш ва сув-туз тартиботини ишлаб чиқиш учун ҳудуднинг характерли майдонларида 6 та физик нуқта танлаб олинди. Уларда сизот сувларининг сатҳи ва минераллашганлиги ўрганилиб, бир қанча янги далилий маълумотлар олинди.

Жиззах чўли ерларидаги суғориш ишлари сизот сувлар сатҳини кескин кўтарилишига ва минераллашганлигини ўзгаришига олиб келди. Текширилган ҳудуднинг катта қисмида вегетация даврида сизот сувларининг сатҳи 1-2 ва 2-3 метр чуқурликда учраши, вегетация даврининг охирига келиб эса уларнинг сатҳи 3 метр ва ундан ортиқ чуқурликка пасайиб кетиши аниқланди.

Жиззах чўли суғориладиган майдонларининг асосий қисмида сизот сувларининг минераллашганлиги 3 г/л дан 10 г/л гача ташкил қилади. 1965 йилда 50,67% майдондаги сизот сувлари 3 г/л минераллашган бўлса, 1975 йилда ушбу кўрсаткич 36,9% га, ҳозирга келиб эса 4,88 % га камайиб кетган. Бунинг ҳисобига эса минераллашганлиги 3-5 ва 5-10 г/л бўлган сизот сувли майдонлар кескин ортиб кетган. Сизот сувларини суғориш сувлари ҳисобига суюлганлиги ҳисобига минераллашганлиги 10-20 ва 20-50 г/л бўлган сизот сувли майдонлар эса камайган.

Аммо бу тупроқларда табиий ва ҳудудий ўзига хосликлар ҳам маълум даражада сақланиб қолади. Маълум бир ҳудудда қандай даражада маданийлашган тупроқ ҳосил бўлиши қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига тўғридан-тўғри боғлиқ дир. Чўл ҳудудидаги

53	F.H.Jumayev, Z.Atayeva. Dukkakli ekinlar tuproq unumdorligini oshirishining ilmiy asosi.	108
54	N.H. Hakimova, M. Akramov Peshku tumani qishloq xo'jaligi muammolari va ularni yechimiga doir tavsiyalar.	110
54	N.X. Hakimova, U.R.Islomova. O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantiruvchi omillar.	111
55	F.H.Jumayev, Z.Atayeva, A.Narzullayev, I.Fozilov, S.A.Hojiyev. Buxoro viloyati sharoitida dukkakli ekinlarni tuproq unumdorligini oshirishdagi ahamiyati va o'rni.	113
56	З.Абдушукурова, С.Сидиқов, Н.Ташметова, Ш.Нафетдинов. Жиззах чўли шўрланган тупроқларининг агромелиоратив ҳолати ва унумдорлигини ошириш тадбирлари.	115
57	Ҳ.Р.Адизова Тупроқ унумдорлиги ва уни муҳофаза қилиш хусусида.	117
58	М.Ботиров, Г.Усмонхўжаева. Бедани экиш ва бедапояни шудгорлаш муддатларини тупроқдаги гумус ҳамда озика моддалар микдорига таъсири.	118
59	Ш.Х.Тўхтаев, Ж.У.Худойбердиов. Тупроқдаги фойдали хашаротларнинг аҳамияти.	122
60	Р.Курвантаев, М.Мусурманова, М.Истамова. Влияние мульчирование при гребневом посева на рост развитие хлопчатника.	123
61	Ш. Ҳ Тўхтаев, Ш.Н.Норбоева Стафилинидларнинг биологияси ва кўпайиш манбалари.	126
62	Т.Э.Остонақулов, О.Х.Муродов. Зарафшон водийси шароитида помидорнинг такрорий экинга мос нав ва гетерозисли дурагайлари.	127
63	Т.Э.Остонақулов, И.Х.Амантурдиев, А.А.Шамсиев, Ғ.С.Турсунов. Батат филиал нави асосий ва такрорий экин сифатида турли муддатларда ўстирилганда ўсиши, хосилдорлиги ва сақланувчанлиги.	129
64	Т.Э.Остонақулов, Х.И.Саидмуродов. Ўта эртаги картошка етиштиришда нав, экиш муддати ва мульчалашнинг аҳамияти	131
65	Т.Э.Остонақулов, Ш.М.Холмуродов. сабзавот ва тишсимон маккажўхори навлари агротехнологиясида макбул суғориш тартиби ва ўғитлаш меъёрларини ўрни.	132

IV ШЎБА

СУҒОРИЛАДИГАН ТУПРОҚЛАРНИНГ ТОПОГРАФИК ВА ГЕОГРАФИК АСОСЛАРИ

66	Х.К.НАМОЗОВ, О.Н.ПАЯНОВ, У.Т.МАХМУДОВ. Вторичное засоление почв Республики Каракалпакии и пути их предупреждения	135
67	X. Namazov, Y. Koraxonova, O. Amonov. Sh.Nafetdinov. A brief characteristics of soil layer in mirzachul region.	138
68	Х.НАМАЗОВ, Ю.КОРАХАНОВА, Ш.НАФЕТДИНОВ. Определение методов моделирования динамики геосистем почв Узбекистана.	143
69	О.Н.ПАЯНОВ, У.Т.МАХМУДОВ, Ш.НАФЕТДИНОВ, РАҲИМОВА М.А. Сезонное и постоянно пятнистое вторичное засоление и пути их предупреждения и ликвидации.	146
70	S.S.Shodiyeva, D.I.Bo'riyeva Qishloq xo'jaligida agregatlardan foydalangan holda sug'orma dehqonchilik samaradorligini oshirish.	150
71	X. X. Turdikulov, O.O. Mamatqulov, B.M. Axmedov. Tuproqlarning sho'rlanishini oldini olishda zovurlashgan tarmoqlarning ahamiyati.	152
72	S.S.Shodiyeva, D.I.Bo'riyeva Qishloq Xo'jaligini Kartlashtirish.	153
73	S.Sidiqov, N.Abdurazzoqov. Geoaxborat tizim texnologiyalari asosida tuproqlarning agrokimyoviy xaritonamalarini tuzish va ulardan amalda foydalanish.	156
74	A.N. Asadullayev, M. M.Akramova Geoekologik muammolarning inson salomatligiga ta'siri (qorako'l vohasi misolida).	157
75	З.М.Анварова. Ўзбекистон тупроқлари ва улардан қишлоқ хўжалигида самарали фойдаланиш.	159
76	Ч.З.Қодировна, И.Хайдарова, С.Холмамадов. Суғориладиган ерлардаги суғориш техника ва технологияси.	161
77	А.А.Қодиров, О.Б.Шарипов. Ўзбекистонда дастлабки агрогеографик тадқиқотлар ва уларнинг йўналишлари.	164
78	Д.Ж.Қўчқорова. Қишлоқ ландшафтларини жойлаштиришнинг қишлоқ хўжалигига таъсири.	166
79	I.E. Mirzoyeva, M.H. Namroyeva. O'rta osiyoda tarqalgan tuproqlarni o'rganishning geografik jihatlari.	167